

*Pouvre coeur, pouvre coeur, sei die Erde dir leicht — du Tochter
der Sonne*

Richard Dehmel

V Haně Kvapilové zemřelo nám víc než naše největší herečka: zemřel celý a dokonalý duch, kulturní síla, živá inspirace. Byla zasvěcenou dělnicí na nehmotném díle generace; byla z těch, kdož chrání její sny a nesou ve své hrudi kus jejího osudu. Její zrak byl z těch, které předjímají: předjala mnoho z toho, čeho dobytí jako pevného statku a bezesporné skutečnosti a jistoty bude přáno teprve pozdějším. Byla z lidí prozřetelnostných, z těch, jichž činy i opomenutí jsou důsledkem hlubší nutnosti než jsou síla a meze rozumu nebo talentu.

Smysl jejího díla dá se říci nejstručněji asi tak: byla zušlechtitelkou našeho jeviště. Byla kulturní duch: jí nebyl každý herecký prostředek dobrý již tím, že byl úspěšný. Naopak: tím byl jí jen podezřelý. Vybírala, třídila. Vyhýbala se všemu lacinému, co podplácí diváka. Její úspěch byl vždy koupen za cenu cudné pýchy. Chtěla diváka nepřepadnout, strhnout, ohlušit — nýbrž zvlnit hlubším a déle vyznívajícím dojmem než jest sense chvílková. Ne znásilnit jeho nervy chtěla, nýbrž zúrodnit jeho obraznost, obohatit jeho citovost, prolnout jeho intelekt. Počítala ne s blízkým a snadným, nýbrž s velmi vzdáleným a obtížným. Co hrála ve svých postavách, byla vždycky *druhá realita*: cosi hlubšího než pouhý temperament, trvalejšího než pouhá jevová skutečnost, vyššího než pouhý vkus: zákon, osud, linie.

Všecky pokusy o zvniternění dramatu na naší scéně — ať cizí, ať domácí, šťastnější nebo méně šťastné — počítaly s ní jako s pomocnicí: s jejím uměním duševní intuice, s jejím vnitrozřením, s její schopností, cítiti odstín tak závažně a bolestně jako jiní cítí tón, i s jejím ještě tajemnějším darem, tvořiti atmosféru, přenášeti kus

svého ducha na spoluhráče, zalidňovati jim scénu. Vedle ní stáli skoro jen — i v šťastném případě — *specialisté a specialistky*, herci a herečky v hmotném slova smyslu, v obmezeném slova smyslu: lidé, kteří s větším menším zdarem ovládali své výrazové prostředky, vypracovávali své figury. Ale při Haně Kvapilové cítili jste ne rozdíl stupně nebo jakosti, ale celé kategorie: to zde byla *umělkyně*, to zde byl *duch*.

Nechtěl bych, aby se tomu rozumělo tak, jako by byla v jádře čímsi jiným než herečkou nebo jako by nebyla dost herečkou ve vlastním, osudném smyslu slova. Nikoli. Byla herečkou ve vysoké a ryzi potenci, herečkou od přírody, herečkou předurčenou.

V tom právě byla její síla: kořeny svými vězela pevně ve vlastní půdě, vládla ve vlastní říši. Byla herečkou od hlavy k patě, každým nervem: herectví bylo jejím vlastním prostředkem výrazovým, její pravou rodnou mluvou. Tvořila v trojí dimenzi, plasticky, s organickou hutností, s organickým skladem cell a sil: byla naplněna tvárnými silami ryze mimickými, ryze hereckými. Viděla a znala své figury se všech stran, obešla je se všech stran a někdy snad i obeplula se všech stran — neboť bývaly mezi nimi opravdové nové duševní země. Znala z nich nekonečně víc než text autorem napsaný, než vnější a rozumovou logiku scén autorem zosnovanou. Domýšlela, docelovala autora. Znala všecko o své figuře: její dětství i mládí, hry i toulky, zvyky i zvláštnosti, touhy i rozmary, úzkosti i doufání — všecko, co leželo před prvním zdvihnutím opony. Tyto poznané rozlohy duševní stály za jejími figurami, prokmitaly do nich, šerily se v nich, probleskovaly za nimi.

Vypracovávala nejprve každou figuru s epickou obšírností a spolehlivostí, do podrobností, než ji zkrátala dramaticky, slila v obrysovou masu vztyčenou na osudovém rozcestí, na pozadí velikého a slavného obzoru. Byla z těch řídkých herců, u nichž se může mluvit o tvorbě v *organickém* smyslu: zhodnocovala autora, vyvíjela možnosti a varianty, docítovala nápovědi, dosledovávala a domýšlela často i tam, kde autor uhnul nebo stanul. Slova její byla *obtížena* poznáním a věděním; gesto a postoj opisovaly těžkou bezradnost tušené nutnosti nebo marnou obranu od ní; v očích chránila se krupěj

temnější tmy než jest tma hmotná; řeč zněla v posvěcených chvílích jako hlas kohosi z *druhého břehu*.

Detail měl zde vyšší hodnotu znaku a nápovědi — hodnotu typickou, až symbolickou. Každá postava byla umocněna a vyvážena v typickou siluetu — ne v nahodilou siluetu chvíle: stále patrna na obzoru, ovládajíc křížovátku drah, psala na něj hieroglyf osudu a nutnosti. Umění Hany Kvapilové jako každé opravdové umění bylo syntetické. To bylo patrné i kritice a bylo jí konstatováno, ale nebyla, zdá se mně, dost oceněna podmínka této syntetičnosti: bohatství empirie, bohatství nakupeného a vybraného, utříděného detailu, bohatství organisujících tvárných sil. Bez něho bylo by vyšumělo její stylisační úsilí v planou manýru, bylo by zvětralo v módní povrchnost a jalovou bizarnost.

Jaké bylo bohatství jejích tvárných sil hereckých, ukazuje nejlépe šířka jejího repertoáru: od záhadných figur Ibsenových žen, zapředěných cele do snů svého nitra, zajatých v zakletém kruhu viny nebo sugesce, až do některých veseloherních typů Shakespearových, plných výbojného rozmaru a útočné gracie. Hana Kvapilová svým způsobem dosvědčovala platnost známého slova Aristotelova o základní jednotě tragičnosti a komičnosti: Hana Kvapilová nebyla manýrovaná zajatkyňe schematu nebo genu — Hana Kvapilová byla pravá tvořivá umělkyně, povznesená nad látku, oddaná formě a jejímu zákonnému mysteriu. V tom jest důvod její svobody, svobody právě umělecké, která jest jen vycitěný a uctěný zákon.

Cítla a uznávala se všeobecně snad harmoničnost jejího umění, ale méně cítila a znala se *cena*, za jakou se taková harmoničnost kupuje. Přezíralo se, že umělecká harmoničnost není nic povrchového a mrtvého, nýbrž plně vyvážená charakterná síla. Tato harmoničnost klenula se nad mnohou tísní, mnohou mukou, mnohou bouří, mnohou křečí — ano, předpokládala je jako něco, co musila překonati. Hana Kvapilová byla bytost apollinská. Tím nechci říci, že nebylo v ní živlu dionyských a démonických. Nikoli, živly ty v ní byly, ale byly poutány, vázány, kroceny. Její inspirace byla v základě svém ethická. Její umění, kde bylo nejčistší a jí nejvíce vlastní, bylo podobenstvím

obrody, očisty, vykoupení. Proto z umělecké démonologie byla jí nejbližší démonologie Ibsenova, temné bytosti, spoutané v nezodpovědnosti, zajatkyňe hmoty, smyslů, viny, které touží po volnosti, rozumu a světle a dopracovávají se jich, dobojují se jich — vykupují se z nevědomosti, tmy, bludu, šilenství, zločinu, třebaš za cenu bolesti a smrti. Stýkala se ve své inspiraci s Mistrem — neboť inspiraci Ibsenovou v řadách her jest boj o ethiku, o říši svobody, o volnost duše a sebeurčení.

Ovšem tato inspirace sama nebyla by z ní učinila naši největší a zároveň jedinou ibsenistku. Ibsen jest genius *scénický* a žádá *hereček*, hereček rozených i kultivovaných, hereček ve zvýšené potenci slova. Vzpomínám si vždycky na výstižné slovo slavné herečky norské, Laury Gundersenové: Ibsena (který býval pokládán, jak známo, za velmi difficilního vzhledem k hereckým interpretacím svých dramát) není tak nesnadno uspokojit, jest to snazší, než se zdá — ale musí se hrát, hrát, hrát . . . Hrát, hrát — zde to vězí. Ibsen jest ryzí *divadlo* a žádá ryzích hereček — hereček, které, jak praví Gundersenová, opravdu hrají. Byla-li Hana Kvapilová naše jediná ibsenistka, byla jí proto, poněvadž byla *více* herečkou, silnější a ryzejší herečkou než její vrstevnice.

Hana Kvapilová byla plna tvárných i dravých sil hereckých, sil temných i démonických — ale spoutala je a dala je do služeb světlých bohů. S hlediska ryze hereckého mohlo to snad někdy znamenat sebeomezení, zúžení. Ale takové sebeomezení je svaté. Ztratilo-li se tu něco z bezprostřednosti, získalo se a nahradilo se to stokrát ve sféře vzdálenější, vyšší a trvalejší. V tomto sebeomezení jest kulturní význam Hany Kvapilové. Pro ně sluší se nám skloniti se dvojnásobně před její památkou.

Místo po ní na naší scéně jest nevyplněné a bude asi dlouho nevyplněné. Máme dvě, tři dobré specialistky, virtuosky na jedné struně, herečky *genru* ať realistického, ať psychopathického a dekadentního — ale nemáme umělkyně nesené tím ohnivým křídlem intuice, té výše vzletu, té organické plnosti a celosti, té stylové harmonie a té očištné inspirace. Po smrti Hany Kvapilové není herecké *básníčky* na naší scéně.